MAXSUS EHTIYOJLI O‘QUVCHILAR UCHUN ADAPTIV JISMONIY TARBIYA TIZIMINI YARATISH

Ilmiy maslahatchi**: Ernazarova M. J**
ORCID ID: 0009-0001-6591-7480
ChDPU Umumiy pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi
Isroilov Umrbek Xamidjon o‘g‘li
uisroilov47@gmail.com
Anvarov Umid Rustam o‘g‘li
+99890 911-62-05
Nematov Jahon Jamolovich
+99893 969- 77-03
ChDPU Jismoniy madaniyat yo‘nalishi talabalari

Annotatsiya : Mazkur maqolada maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun adaptiv jismoniy tarbiya tizimini yaratishning pedagogik va metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda jismoniy tarbiya jarayonini tashkil etish, moslashtirilgan mashg‘ulot dasturlarini ishlab chiqish va reabilitatsion yondashuvlarni qo‘llash masalalari yoritilgan. Shuningdek, adaptiv tizimning o‘quvchilarning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ta’siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: adaptiv jismoniy tarbiya, inklyuziv ta’lim, maxsus ehtiyojli o‘quvchilar, individual yondashuv, reabilitatsiya, pedagogik model, sog‘lomlashtirish.

Аннотация : В данной статье анализируются педагогические и методические основы создания адаптивной системы физического воспитания для учащихся с особыми образовательными потребностями. Рассматриваются вопросы организации процесса физического воспитания с учетом индивидуальных возможностей учащихся в условиях инклюзивного образования, разработки адаптированных программ занятий и применения реабилитационных подходов. Также научно обосновано влияние адаптивной системы на физическое, психологическое и социальное развитие учащихся.

Ключевые слова: адаптивное физическое воспитание, инклюзивное образование, учащиеся с особыми потребностями, индивидуальный подход, реабилитация, педагогическая модель, оздоровление.

Abstract : This article analyzes the pedagogical and methodological foundations for creating an adaptive physical education system for students with special educational needs. The study examines the organization of physical education considering individual abilities in inclusive education, the development of adapted training programs, and the application of rehabilitation approaches. It also highlights the impact of the adaptive system on students’ physical, psychological, and social development.

Keywords: adaptive physical education, inclusive education, students with special needs, individualized approach, rehabilitation, pedagogical model, health promotion.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida inklyuziv yondashuvni rivojlantirish barcha o‘quvchilarga teng ta’lim imkoniyatlarini yaratishning muhim sharti hisoblanadi. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning ta’lim jarayoniga samarali jalb etilishi ularning jismoniy, psixologik va ijtimoiy

rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Shu nuqtai nazardan jismoniy tarbiya darslarini tashkil etishda adaptiv yondashuvni joriy etish dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.[1]

Maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning jismoniy imkoniyatlari, sog‘liq holati va harakat faolligi bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Shu sababli an’anaviy jismoniy tarbiya dasturlari ularning individual ehtiyojlarini to‘liq qamrab ololmasligi mumkin. Bu esa har bir o‘quvchining imkoniyatiga moslashtirilgan adaptiv jismoniy tarbiya tizimini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish, nogironligi bo‘lgan bolalar va maxsus ehtiyojli o‘quvchilarga sifatli ta’lim berish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning sog‘lom rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va ta’limga teng kirish imkoniyatini ta’minlashga alohida e’tibor qaratilmoqda.

METODOLOGIYA

So‘nggi yillarda adaptiv jismoniy tarbiya va inklyuziv ta’lim masalalari xalqaro miqyosda keng o‘rganilmoqda. Ilmiy adabiyotlar tahlili quyidagi asosiy yo‘nalishlarni ajratib ko‘rsatadi:

Birinchidan, adaptiv jismoniy tarbiya inklyuziv ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, moslashtirilgan mashg‘ulotlar maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishi, ijtimoiy integratsiyasi va faolligini oshiradi .[2]

Ikkinchidan, ilmiy izlanishlarda adaptiv pedagogik strategiyalar muhim o‘rin egallaydi. Jumladan, o‘quv faoliyatini moslashtirish, kooperativ o‘qitish (co-teaching), tengdoshlar yordamidan foydalanish (peer tutoring) kabi metodlar o‘quvchilarning ishtirokini sezilarli darajada oshirishi aniqlangan .

Uchinchidan, adaptiv jismoniy tarbiya tizimi faqat kompensator emas, balki rivojlantiruvchi tizim sifatida talqin etiladi. U o‘quvchilarning psixomotor rivojlanishi, emotsional barqarorligi va hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi .

To‘rtinchidan, ilmiy manbalarda o‘quv dasturlarini moslashtirish (curriculum adaptation) muhim omil sifatida e’tirof etiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, metodik, muhit va mazmuniy o‘zgarishlarning uyg‘unligi o‘quvchilarning ishtiroki va o‘zlashtirish darajasini oshiradi .

Beshinchidan, ayrim tadqiqotlarda inklyuziv jismoniy tarbiya jarayonida muammolar ham aniqlangan. Jumladan, o‘qituvchilarning tayyorgarlik darajasi, infratuzilmaning yetarli emasligi va metodik qo‘llanmalar tanqisligi asosiy to‘siqlar sifatida qayd etiladi.

Adaptiv jismoniy tarbiya va inklyuziv ta’lim masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan chuqur o‘rganilgan bo‘lib, ularning ilmiy qarashlari ushbu yo‘nalishning nazariy asoslarini shakllantiradi. Amerikalik olim Joseph P. Winnick adaptiv jismoniy tarbiyani maxsus ehtiyojli shaxslarning jismoniy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan tizimli pedagogik jarayon sifatida izohlaydi. Uning ta’kidlashicha, adaptiv jismoniy tarbiya individual imkoniyatlarni hisobga olgan holda mashg‘ulotlarni moslashtirish orqali o‘quvchilarning harakat faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Claudine Sherrill esa adaptiv jismoniy tarbiya jarayonida individual yondashuvni markaziy o‘rin egallashini ta’kidlab, har bir o‘quvchining funksional imkoniyatlari, sog‘liq holati va psixologik xususiyatlari asosida mashg‘ulotlar tashkil etilishi zarurligini ilmiy asoslaydi. Unga ko‘ra, adaptiv yondashuv o‘quvchilarning ijtimoiy integratsiyasini ham sezilarli darajada yaxshilaydi.

MUHOKAMA

Mazkur tadqiqotda maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun adaptiv jismoniy tarbiya tizimini yaratishning pedagogik samaradorligi kompleks ravishda tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, adaptiv yondashuv asosida tashkil etilgan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari o‘quvchilarning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari adaptiv jismoniy tarbiya tizimining samaradorligini tasdiqlab, uni inklyuziv ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida qarash zarurligini ko‘rsatadi. Ushbu natijalar zamonaviy pedagogik nazariyalar, xususan, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va adaptiv o‘qitish konsepsiyalari bilan mos keladi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, adaptiv tizim quyidagi pedagogik mexanizmlar orqali samaradorlikni ta’minlaydi [3]:

- Individuallashtirish – o‘quvchilarning jismoniy va psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish;
- Moslashtirish (adaptatsiya) – mashg‘ulot mazmuni va yuklamasini o‘zgartirish;
- Qo‘llab-quvvatlash – o‘quvchilarning psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarini inobatga olish;
- Monitoring va baholash – rivojlanish dinamikasini tizimli kuzatish.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida ayrim muammolar ham aniqlangan:

- o‘qituvchilarning adaptiv jismoniy tarbiya bo‘yicha yetarli tayyorgarlikka ega emasligi;
- maxsus metodik qo‘llanmalar va dasturlarning yetishmasligi;
- moddiy-texnik bazaning cheklanganligi;
- inklyuziv ta’limga oid stereotiplarning mavjudligi.

Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, adaptiv jismoniy tarbiya tizimi samaradorligi ko‘p jihatdan pedagogning kasbiy kompetensiyasiga, individual yondashuvni amalga oshirish qobiliyatiga va ta’lim muhitining moslashuvchanligiga bog‘liq.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun adaptiv jismoniy tarbiya tizimini yaratish zamonaviy inklyuziv ta’limning muhim va ajralmas tarkibiy qismi ekanligini tasdiqladi. Adaptiv yondashuv asosida tashkil etilgan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning jismoniy faolligini oshirish hamda sog‘lom rivojlanishini ta’minlashda yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, moslashtirilgan mashg‘ulot dasturlari o‘quvchilarning jismoniy tayyorgarligini yaxshilash bilan bir qatorda, ularning psixologik holatini mustahkamlash, o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish va ijtimoiy moslashuvini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, adaptiv jismoniy tarbiya tizimi o‘quvchilar o‘rtasida ijtimoiy integratsiyani rivojlantirib, jamoaviy faoliyatga jalb etilish darajasini oshiradi.

Shu bilan birga, adaptiv tizimni samarali joriy etish uchun bir qator muhim shart-sharoitlar zarurligi aniqlandi. Jumladan, o‘qituvchilarning maxsus tayyorgarligini oshirish, zamonaviy metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqish, ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash hamda inklyuziv ta’limga oid ijobiy pedagogik muhitni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduqodirov, A. A. (2022). *Raqamli ta’lim texnologiyalari*. Toshkent, C. 25–32.
2. Xoliqov, A. (2021). *Pedagogik mahorat va innovatsion texnologiyalar*. Toshkent, C. 40–48.
3. Yo‘ldoshev, J. G‘. (2020). *Pedagogik texnologiyalar asoslari*. Toshkent, C. 15–22.
4. Karimova, Z. T. (2022). Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish muammolari. *Ilmiy maqola*, C. 55–60.